

פרק כ - אברהם ואבימלך, הירידה לגרר

ר' דוד סבתו

בתחילת פרק כ' אנו קוראים על ירידתו של אברהם לגרר, ופגישתו עם אבימלך מלך גרר. סיפור זה מזכיר לנו סיפור אחר שארע לאברהם - ירידת אברהם למצרים. ירידה למקום זר, לקיחת האישה, ויציאה של אברהם כנשכר. נעמוד על ההשוואה בין הסיפורים.

בפרקינו, אברהם מחליט לעשות מסע חדש. הסיבה למסע זה לא נכתבת כאן. אך ייתכן והסיבה למסע זה קשורה למה שסופר בפרק הקודם, וכך חז"ל מציעים. אברהם בוחר להתרחק מאחינו לוט, אחרי שיצא לו שם רע עם סיפור בנותיו. עוד נקודה התומכת בתפיסה זו, היא ההדגשה של הפסוק - "ויסע משם", הכתוב עצמו רומז לקשר שבין פרקינו למה שסופר בפרק הקודם.

לאן המסע הזה מוביל? לארץ גרר שבדרום - ארץ פלשתים (מה שכבר מזכיר את ירידת אברהם דרומה למצרים). בפסוק א' נאמר שאברהם יורד לגרר, ומיד לאחר מכן, בפסוק ב', נאמר - "ויאמר אברהם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא". פסוק זה קשה, מתחילת הפסוק נראה שאברהם פונה אל שרה אשתו ואומר לה משהו, אבל המשך הפסוק עובר לאמירה שנראית שנאמרת על שרה, ולא לשרה. נראה שצריך להסביר שאברהם מספר על שרה לסובבים אותו.

ההבדל הראשון בין הסיפור שלנו ובין הסיפור בירידת מצרים, הוא ששם אברהם מתאם מראש עם שרה את הגרסא שלהם, ואצלינו אברהם מחליט את ההחלטה הזו באופן שרירותי לכאורה. אפשר לתרץ שההסכם כבר היה מתואם ביניהם מראש, אך זו כבר נקודה שמעוררת מחשבה.

לאחר מכן שרה נלקחת לבית אבימלך, בדיוק כפי שנלקחה לבית פרעה. לאחר לקיחתה לבית אבימלך ה' נגלה אל אבימלך בחלום. אצל פרעה התסכול האלוקי מתבטא בנגעים שמקבל פרעה בביתו. שני השליטים מוכיחים את אברהם לאחר שנחשפו לעובדה שאברהם שיקר להם, וששרה היא אשת אברהם ולא אחותו כפי שאמר בראשונה.

בשלב הבא, פרעה משלח את אברהם ושרה, ואילו אצל אבימלך אנו מוצאים נתינת רכוש לאברהם. גם אצל פרעה מצאנו נתינה והטבה עם אברהם, אך היא מתרחשת לפני השילוח ולא לאחריו.

נשאלת שאלה מתבקשת, מה מוסיף לנו סיפור אבימלך על סיפור פרעה? שהרי החזרה על הסיפור הזה מיותרת, כי אינה מחדשת מבחינה ניסית דבר. אנו נברר את פרטי הסיפור ונבחן את ההבדלים בין התיאורים, ונבחין שיש שוני וחידוש בין הסיפורים, ושיש כאן פנים וזוויות חדשות שלא נחשפו בסיפור פרעה.

בסוף הסיפור אנו מתוודעים לפרט חשוב. לא זו בלבד שאבימלך מזהר על אשת אברהם ושהוא עלול למות על כך, אלא שבמשך הזמן ששרה היתה מוחזקת אצלו, הקב"ה עצר מלדת את כל בית אבימלך. בפסוק יז' מתואר הריפוי של בית אבימלך מנגע מיוחד זה. על פניו, היה ראוי שהתורה תציין את הנגע הנדיר הזה שהביא הקב"ה על בית אבימלך. ישנן תופעות שכאלה במרחבי התורה, בהן

סיפור שמסופר מורחב בסופו ופרטים מסוימים נחשפים רק באחריתו של הסיפור, והם שופכים אור על ראשיתו של הסיפור, ועלינו לעמוד על השינוי ולהבין מה מלמדת אותנו התורה בשינוי הסדר הזה.

נחזור לתחילת הסיפור, ללקיחת שרה לאבימלך ולהבדיל לפרעה. האם יש כאן הבדל בין "חטיפת שרה" לבתים של השליטים השונים?

אצל פרעה, לקיחת שרי תלויה ביופיה של שרה, והדבר גורם לחשש אצל אברהם, ולכן מקונן בו פחד ממה שעלול ליפול בגורלה. ואילו אצל אבימלך, התיאור שונה. אבימלך לוקח בעצמו את שרה. מדוע? לא בגלל שהיא יפה, אלא בגלל שהיא אחותו. היופי לא משחק כאן תפקיד.

בנוסף, הפועל שונה. בסיפור מצרים, נכתב: "וַתִּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרָעָה" [בראשית יב, טו]. פועל פסיבי, בניגוד מוחלט לרצונה ככל הנראה. בסיפורנו אבימלך לוקח את שרה. תיאור עדין יותר. ההבדל די בולט.

נציין הבדל נוסף - הנגעים שנפלים על בית פרעה הם **גדולים**, מה שמזכיר את מכות מצרים. לא מדברים עם פרעה, מחטיפים לו מכות. אצל אבימלך לא נזכרים תיאורי נגעים. יתר על כן, הקב"ה מתגלה אל אבימלך בחלום! אבימלך מגיע כביכול לדרגת נביא!

נמשיך ונעמיק - הקב"ה מנמק את התגלותו לאבימלך. לא מפאת החשש לחיי שרה, אלא מפני שהוא מעוניין בהצלתו של אבימלך. הקב"ה לא רוצה שהוא יחטא לפניו. יש כאן תמונה הרבה יותר גבוהה ממה שראינו אצל פרעה. יש כאן דיבור על נביא, על תפילה וכו'.

נקודה זו מחזירה אותנו למה שהצבענו לגבי סדר הדברים. גם אצל אבימלך בסופו של דבר היו נגעים, אך מדוע הכתוב דוחה את התיאור לסוף? כי הוא רוצה להדגיש אצל אבימלך את הצד הגבוה יותר, את ההתגלות אליו.

נמשיך ונתקדם שלב נוסף. כאשר אבימלך מתעורר, ראשית הוא קורא לכל עבדיו, ומגולל בפניהם את חלומו מליל אמש. פרעה לאחר שקיבל נגעים, תוקף מיד את אברהם, ושואל מדוע שיקר. אך בעצם שאלתו מופרכת מיסודה שהרי אף אחד לא שאל את אברהם לגבי שרה. תוכחת פרעה לאברהם חלשה ביותר.

בנוסף, מה שמפריע לפרעה הם הנגעים, ולא ה"שקר" של אברהם או חטאיו עם שרה. אצל אבימלך התיאור שונה לחלוטין. הוא טוען בפניו טענה מוסרית! הוא קובל על כך שהעמיד אותו בניסיון של אשת איש, ולא על העונש או הנגעים שהובאו עליו. הוא מדבר במושגים של חטא כלפי אברהם ולא של עונש. לאברהם אין באמת מה לענות לטענותיו. אברהם מנמק את התנהלותו מטעמים של פחד, ומוסיף שבעצם הוא לא באמת שיקר כי היא באמת "סוג של אחותו". אך התירוץ הזה מוזר, כי לא כל כך משנה אם שיקר או לא, בסופו של דבר הביא אותם לידי נפילה בחטא (וכך מסביר הרמב"ן).

עולה מכאן שבדיון בין אברהם לאבימלך יד אבימלך על העליונה מבחינת הטיעונים שמעלים זה כנגד זה.

אחרי כל ההנגדות בין הסיפורים, ננסה לערוך השוואה בין ביטויים דומים בין סיפורנו לסיפור אחר. בפסוק ד נאמר - "וְאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלָיָהּ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִגִּינִי גַם צִדִּיק תִּהְיֶה" - הביטוי זכור לנו מהסיפור הקודם עם סדום, ושם אברהם הוא זה שטוען את הטיעון הזה. וכלפי מי אבימלך טוען טענה זו? - כלפי אברהם! אבימלך תופס את מקומו של אברהם.

נחדד את הנקודה הזו יותר. מה שאפיין את סיפור סדום הוא שחברה שלמה הושמדה על כך שערכיה היו מושחתים מהיסוד. גרר לכאורה מוצגת באור דומה, שכאשר מגיעים אליה אורחים/אורח, הם מפחדים שמא יעשו בהם מעשים מגונים. אך כעת התמונה באמת מתהפכת. אנשי גרר חוששים מלהגיע למצב רדוד ושפל של חטא שכזה.

אפשר להסביר את הדברים בצורה שונה ומיוחדת.

אברהם איבד את האמון אחרי סיפור סדום. הוא מניח שכל שאר הערים, מתנהלים לפי אותו קוד אנושי של הערים סדום ועמורה. הוא לא רצה להאמין בכך, אך כנראה חזר בו אחרי סיפור סדום. יראת אלוקים מייצגת מוסר טבעי, לא שומר הלכה אדוק ומחמיר. היראה מסמלת יושר מוסרי וצדקה אנושית בסיסית. גם אצל עמלק, המזנב את הנחשלים, וגם אצל המיילדות שבוחרות להמשיך וליילד ולא לעזור למצרים להרוג את הילודים. וכן אצלנו, יראת האלוקים מייצגת מוסר טבעי דווקא אצל גויים ולא אצל יהודים. אברהם מתפלא ומתמלא צער שכל המקומות בארץ מלאי רוע ושטופי זימה. אך כאן הסיפור מלמדנו שאברהם שגה בהנחה הזו.

לא כל המקומות סדום, ולא כל האנשים שאינם אברהם, הם חסרי יראת אלוקים. אין צורך לאבד את האמון בבני האדם על אף החוויות הקשות שעברת. זו הביקורת או המסר שאברהם מקבל. שלא יהפוך, לאור מקרה ונפילה אחת קשה, מסנגור גדול, לקטגור חסר הבחנה לגבי בני אדם בעלי צלם אלוקים.

הסיפור שלנו, בהיבט הזה קשור בקשר אמיץ לסיפור סדום ועמורה. מטרתו לאזן את התובנות שקיבלנו מהסיפור הקודם, ולהציג תפיסת עולם כוללת יותר ורחבה יותר לגבי האדם והעולם. הסיפור מסתיים בתפילה, שאברהם מתפלל על אבימלך. זו התפילה הראשונה בתנ"ך. עיתים תפילה עמוקה וגדולה יותר היא תפילה לא של האדם על עצמו, אלא על אחרים. אולי זהו התיקון של אברהם לתפיסה הלקויה שבה אחז.